

מכתבי ד. בן-גוריון אל ידיד-נעורים

יהודה ארוז

בסביבה זרה, באין חברים קרובים, היתה בדידו-תו רבה, ועמה גבר הצורך להשיח את לבו במכתבים לידיד נעוריו. שמואל פאקס היה גדול מדב"ג בשלוש שנים. הוא עשה רושם כביר על חבריו בני-גילו הן בהעזתו להפליג למרחקים בלי ידיעת הוריו והן ברשימותיו שפרסם בעתון עברי בלונדון, "הדגל", שגליונותיו היה משגר לחבריו. דב"ג חיבב והוקיר את האיש אף החשיב את טעמו הספרותי. ("בקרחתך הקשה על שירי הספיקה לעקור בעוד עת את שגיאתי, לפני הישרשה בלבי") במכתביו שהריץ לו דב"ג לעתים קרובות, הוא מספר לו על כל המתרחש, על עבדו, דתו, על לימודיו, על קשיים שהוא נתקל בהם, על ספרים שהוא קורא, על מחשבותיו וחלומותיו, וגם על סודות שאין מגלים אלא לנפש קרובה ביותר.

העברית של דב"ג בן השבע-עשרה רהוטה, טבעית, כמעט עברית מודרנית — להוציא, כמובן, כמה צירופים שאין משתמשים בהם בימינו. ניכר שהעברית היא לו שפה חיה. ואגב, מלה רוסיית אחת שהוא נזקק לה במכתבו הראשון והוא מתקשה למצוא לה מקבילה עברית, באה ללמד על המקור הרוסי שממנו ינק מלבד הספרות העברית. כלרבים בנוער היהודי בפולין היתה גם לו זיקה עמוקה יותר ללשון הרוסית, לשונה הרשמית של המדינה, מאשר לפולנית — לשונם של התושבים הפולנים ושל מתבוללים יהודים. הסוציאליסטים הפולנים הרבו להתמרמר על ההשפעה הרוסית שמחדירים הסוציאליסטים היהודים בפולין. גם בין הספרים שמוזכר דב"ג במכתביו אין זכר לספרים פולניים. תאריכי המכתבים הם עבריים. מניין השנים הוא לקונגרס הציוני הראשון — מנהג שנהגו הרבה ציונים בימים ההם.

המכתב הראשון פותח: "תתפלא בודאי בראותך שהנני כותב לך מפלונסק", כי בשעה שנכתבו

ד. בן-גוריון לא הרבה לספר על ילדותו ועל נעוריו. ברשימתו בספר פלונסק, ואף בשידורו בסדרת "בית אבי", סיפר על עירתו ובית הוריו, אך על עצמו סיפר מעט מן המעט. מוזר, גם חב"ריו בני דורו ועירו, שידעוהו משחר ילדותו והוסיפו להפגש אהו שנים רבות בארץ, נמנעו מלספר על ילדותו ונעוריו של דב"ג, וגם בספר פלונסק רבה הכמות אין ידיעות על ימי ילדותו ובחרותו של האיש אשר בגללו יצאו מוניטין לעיריה הזאת.

על כן יש חשיבות מרובה, כחומר ביוגרפי, למכתבים שכתב דוד בן-גוריון לידיד-נעוריו שמואל פוקס (פאקס) המנוח, שהיגר מעירתו ללונדון ומשם לניו-יורק. על-פי צירוף-מקרים משונה ומופלא נפגש כותב הטורים עם האיש הזה בניו-יורק בסוף דצמבר 1954, ומידו קיבל את צרור מכתביו של בן-גוריון מן השנים 1904-1905, וכן העתק "מגילת האש" לה. נ. ביאליק שהעתיק למענו בן-גוריון בכתב-ידו. חמשים שנה שמר האיש צרור מכתבים זה. על שאלתי, מה ראה מלכתחלה לשמור מכתביו של בחור ששמו יוסף דוד גרינ שנים מרובות כל-כך, השיב: תמיד ידענו כי לגדולות נוצר האיש הזה.

המכתבים — עשרים וחמישה במספר — קצתם נכתבו בפלונסק וקצתם בוארשה. הראשון הוא מי"ט בסיון תרס"ד והאחרון מכ"ג בתמוז תר"ס"ה — תקופה קצרה של שנה וחודש. אבל ער-כס הביוגרפי רב במיוחד, שכן היתה זו תקופת-מפנה מכריעה בחייו של בן-גוריון, הן מצד נסיבות חייו והן מבחינת הגיל שבו מגיע האדם לידי בגרות ועצמאות.

בן עיירה היה דוד בן-גוריון, והנה טולטל אל הכרך וארשה על שאונו והמונו, לתנאים שונים לגמרי מתנאי העיירה. שוב אינו סמוך על שולחן אביו, ובכיסו אין פרוטה כמעט. בגיל-מעבר זה,

להתקבל. ספק אם נמשך דב"ג דוקא לטכניקה — על כל פנים, הספרים שהוא מזכיר במכתביו אינם מעידים על כך — אלא שלא נמצא לו מוסד מתאים יותר באותן הנסיבות. אולם גם כאן לא היה הענין פשוט. שלילת הזכות מאת מרבית הנוער היהודי לקבל השכלה סדירה בבית-ספר תיכון הקשתה עליהם לעמוד בבחינות אכסטראגניות, מה גם שמלבד השלטונות הצוררים היו גם מורים רבים שששו להכשיל תלמידים יהודים. היו מהם שהיו מכשילים נבחן יהודי שהיטיב לדעת רור-סית, רק בגלל היגיוו היהודי. מאמצי-שוא ומפח-נפש — בזה היה חלקו של דב"ג כחלקם של רבים מצעירי ישראל בשלטון הצאר.

דוקא שאלת הפרנסה, שנראתה קשה בתחלה, נפתרה מהר, כשנתפנתה משרת מורה בבית-הספר של סקאלה עם נסיעתו של א. ש. שפרלינג, בן עירו של דב"ג, לארצות הברית. זה היה מעין "חדר מתוקן". מוסדות כאלה היו קיימים בקהילת לות שונות בתחום המושב והציונים סיעו ליסור-דב. על לימודי הקודש הנהוגים הוסיפו לימודי חול כגון שפת המדינה, חשבון וכיו"ב. עבודתו של דב"ג בבית-ספר זה החלה באמצע סיון תר"ס"ד, ובמכתבו מט"ו אדר א' תרס"ה הוא כותב שנאלץ להפסיק את עבודתו בבית-הספר בשל מצב בריאותו שהורע. (כאן מקום להעיר שרבים ממנהיגי תנועת העבודה שימשו בהוראה זמן-מה לפני עלייתם: יוסף ויתקין, יוסף אהרונוביץ, דוד רמז, שמואל יבנאלי, ב. כצנלסון ואחרים).

במכתב מכ"ב חשון מונה דב"ג עם ספרים שקרא בזמן האחרון את "תולדות הקולטורה" של ליפ-רט, "הגוף והרוח" (פסיכולוגיה פיזיולוגית), תורת ההגיון, "פאוסט" של גיטה, חזיונות שקס-פיר, וכן את חיבורי הבקורתיים והפילוסופיים של טולסטוי. באיזו שפה קרא? ליפרט כבר היה מתורגם לעברית על-ידי דוד פרישמן ("תול-

הדברים כבר היה דב"ג תושב וארשה, והוא ניסע לפלונסק כדי לספר לאחיו של שמואל פאקס על נסיעתו של הלה, שהיתה, כאמור, בלא ידיעת ההורים. עם שאר הידיעות על המתרחש מיום שיצא חברו לחוף-לארץ משולב דיון קצר ביחסו של שפינוזה לבחירת ישראל. מן הסתם קרא דב"ג ממה שהגיע לידו על שפינוזה בעברית וברוסית. מדברי שפינוזה עצמו קרא אז (כך נודע לי מתשובתו לשאלתי) את "חקר אלוה", הלא הוא תרגומו של שלמה רובין ל"אתיקה" (לימים "תורת המידות" בתרגום יעקב קלצקין). לא ההתעסקות בנושאים אלו, שהיתה נחלת הנוער היהודי המתקדם, מפליאה כאן, אלא העזתו של העלם ש עוד לא מלאו לו שמונה-עשרה להתווכח עם שפינוזה ולהשתמש בו כדי להוכיח את ההכרח בפתרון ציוני לבעית היהדות.

מה הביא את העלם דוד בן-גוריון לוארשה? קודם כל הצורך ללמוד. שערי ההשכלה נסגרו בפני הנוער היהודי. בתחילת המאה העשרים העמידו את חלקם בבית-הספר הגבוהים על שני אחוזים למאה באוניברסיטאות של ערי הבריה, שלוש אחוזים באוניברסיטאות שמחוץ לתחום המושב; לשבעה בתחום המושב. לא טוב מזה היה המצב בבית-הספר התיכוניים. רבים מן הנוער היהודי ניסו לעקוף את הגזירות על-ידי לימוד אכסטראגני. אבל רובם הוכשלו בבחינות על-ידי הבוחנים האנטישמיים. היו צעירים יהודיים שנדדו למרכזי מדע באירופה, אבל דבר זה היה רק בהישגידם של אמידים או אנשים בעלי מרץ רב. זעיר שם פתחו נדיבים או עסקנים יהודיים בבית-ספר ליהודים. כזה היה מבחינה מסוימת גם בית-הספר הטכני על שם ואולברג ורוטוואנד בוארשא. ואולברג, בנקאי עשיר ומתבולל, פיזר הון רב על מוסדות-תרבות פולניים בתקוותו כי מחווה כזאת תביא לידי שינוי יחסם של הפולנים ליהודים, ותקרבו את היהודים אל הפולנים. במרוצת הזמן התחיל דואג גם להמון בית ישראל והקים מוסדות שונים למענם. אחד מהם היה בית-הספר הטכני¹, אשר אליו ביקש בן-גוריון

¹ גם בימי עצמאות הפולנים הוסיפו להצר את צעדי היהודים, ועוד ב'1937-1938' מחו בניו של ואולברג בפני המיניסטריין לחינוך ולהשכלה הפולני נגד הפליית היהודים לרעה בטכניון שנוסד על-ידי אביהם.

ונלחם בעד אחרים, ולפעמים גם נגד עמו... ומחשבות נוגות, מרות, עולות לפעמים על הלב בדבר עתידות הציונות ועמנו".

את חיי התנועה הציונית הוא חי בכל נימי נפשו. הוא כותב על המתרחש בתוכה ומבקש את ידידו לכתוב לו על המתרחש בתנועה "שם". את מכתבו מיום ט"ז בתמוז תרס"ד, חמשה ימים לפני מות הרצל, הוא מסיים בשאלה: "מה נשמע בלונדון על-דבר מחלת הרצל ואוגנדה, שתי ה"פורענויות של הציוניות?" כעבור ימים מספר הוא כותב לידידו מכתב שכולו זעקת שבר על מות האיש הנערץ. ההערצה והתדהמה אינן פוחות בשל הפורענות של הצעת אוגנדה, שהמיטה אסון על התנועה הציונית.

אם אין במכתבים סימן התחבטות בשאלת ציון ואוגנדה — יותר מדי מעורה דב"ג במסורת ההיסטורית והתרבותית של עמו — הנה אין ההתחבטות פוסקת בשאלה: להמשיך את הלימודים או להפסיקם ולעלות לארץ. רגע הוא נוטה לכאן ומשנהו לכאן, ואין שלווה לנפשו. יש שדוקא התקווה לעלות לארץ ולעבוד בה "בתבנית גדולה" היא הנותנת לו כוח לחתור לסיום בית-הספר, וגם לידידו שמואל הוא משיא עצה ברוח זו. ועם כל זאת... ביי"ג אדר ב' תרס"ה, הוא מריץ מכתב לאוסישקין הפותח כך: "אנחנו קבוצת צעירים (רוקים) מתלמידים רוצים [נסוע] לארץ-ישראל, המטרה שאליה שואפים אנחנו היא לב-רוא בארץ-עתידינו אתמוספרה לאומית בריאה, שלצערנו העמוק היא נעדרת שם... מוכנים אנו נחנו להקדיש את כל כוחותינו הרעננים, את כשרונותינו ומאוינו האנושיים הכי טובים, לטובת המטרה שהצבנו לנו. מוכנים אנחנו לעבוד ולסבול, לעמול ולשאת בחשאי, בסבלנות ובלי הרף לטובת הרעיון שהוא תוך היינו, בה בארץ, שרק בתוכה נמצא פתרון מוחלט על כל שאלותינו המרות".

משהו מן הרקע ללבטיו ולמצבי-רוחו המשתנים אפשר למצוא בוידויו במכתב מיום ד' אייר תרס"ה, שבו הוא מעיד על כמיהתו ל"עבודה,

דוד השלמת האדם". "פאוסט" עוד לא תורגם (חוץ מעיבודו של לטריס, "בן אבויה", שנדפס ב-1865), ממחזות שקספיר תורגמו, בעיקר, "אות-לו" ו"רומיאו ויוליה" בידי י. ע. סלקינסון (תר"ל"ד ותרל"ח), ו"המלך ליר" בידי של"ג (תר"ג"ט). את הספרים האלה, חוץ מ"תולדות הקול"טורה" הוא קרא ברוסית. סופרים עבריים זולת ח. נ. ביאליק אינו מזכיר במכתביו. במכתב מא' בתמוז תרס"ד הוא כותב: "אתמול קניתי לי את שירי ביאליק והנני מתפעל מהם, ביחוד פועלים עלי שירי אהבתו המצוינים המעוררים בקרבי זכרונות עצובים נשכחים... "על זיקתו לביאליק מעידה גם אותה מחברת בת עשרות עמודים קטנים מנוקדים שנשמרה עם צרור המכתבים אל שמואל פאסק, ובה העתק "מגילת האש" בכתב-ידו של בן-גוריון. פאסק הסביר לי: "מגינת האש" ראתה אור לאחר שיצא את רוסייה, ודב"ג חשש שמא לא תגיע זו לידי ידידו. באין לו הכסף לקנות את הקובץ שבו נדפסה היצירה, ישב והעתיק אותה ושלחה לידידו. ודב"ג הוסיף, בהסבר שבעל-פה, כי אהב מאד את שירי ביאליק וביקש להשגירם בפיו. לאחר שהעתיקם ידע אור-תם בעל-פה, והשיר הזה לא היה היחיד שהעתיק.

באחד המכתבים (כ"ז בשבט תרס"ה) מתאר דב"ג את "פרשת ה'ריבולוציה' דפה" כלומר מלחמת המתרסים בין פועלי וארשה ובין הצבא הרוסי והקוזקים. מעניין הדבר כי התיאור הוא כשל אדם העומד מן הצד ורושם ממראה עיניו ואין בו קורטוב של הבעת יחס למאורעות ינואר 1905 שהיו אחד השיאים של המהפכה הרוסית הראשונה. כמובן, לא היתה כאן אדישות למלחמה במשטר השנוא, אלא, בעיקר, חרדה ל"דור היהודי הצעיר, שהצטרפותו למערכות לוחמי החירות של הכלל מביאה אותו להפקרת מערכות עמו, המקופח במקופחים. במכתב אחר (כ"ב בחשוון תרס"ה) מגיב דב"ג על היסחפות הנוער היהודי בתנועה המהפכנית הרוסית: "הדור הצעיר עוזב את עמו וכל בעל נפש צמאת-חופש, מלאת עצמת עלומים, מרים את דגל הדמוקרטיה

אליה רוב תושבי העיירה, שסגרו את חנויותיהם וסדנאותיהם. לאחר הויכוח הלוהט עם איש ה- "בונד", נטשו הכל את ה"בונד" והצטרפו ל"פועלי ציון". אין זה מתקבל על הדעת שב"ג הקים את סניף פועלי-ציון בפלונסק, עוד לפני שהוא עצמו הצטרף באופן רשמי למפלגה הזאת — כדי לדחוק את רגלי ה"בונד" בעיר מולדתו.

יסוד "איגוד פועלי ציון בפולין" קדם במקצת לוועידת פולטבה של "פועלי ציון" הרוסיים. להב- דיל מ"פועלי ציון" הרוסיים הם היו "פלשתני- איים עקרוניים", כלומר הדגישו את הקשר ה- היסטורי בין העם היהודי ובין ארץ-ישראל. אבל גם בוועידה הזאת היה בן-גוריון יוצא-דופן ומיו- חד בתפיסתו הציונית-החלוצית, אשר לימים הש- פיעה לא מעט על עיצוב דמותם של "פועלי ציון" בארץ-ישראל ועד להקמת "אחדות העבודה" בשל- הי מלחמת-העולם הראשונה.

מתוך עשרים וחמשת מכתביו של דב"ג אל ש. פוקס מובאים כאן, בהשמטות מעטות, ששה- עשר. נבחרו אלה ממכתביו של העלם בן השבע- עשרה שיש בהם כדי לזרוע אור על דמותו וסגו- לותיו בתקופת חיים מכרעת שבין עולמים לבג- רות.

שאשקיע בה את כל נפשי, עבודה שתשלל כל חו- שי, את כל מעיני וכו'" ומוסיף "יכול אני לומר לך בלב תמים שכל משאת נפשי, תוכן חיי, נש- מת-אפי היא — הציונות, כלומר תחיית עמנו על אדמתו"... "מבקש אני את היכולת לקוות ולה- אמין, ואו הנני מוכן לשאת את העבודה היותר קשה ואת העול היותר כבד".

מן הראוי לציין כי בכל המכתבים לא נזכר שם "פועלי-ציון". מתי הצטרף דב"ג ל"פועלי ציון"? אין ודאות בכך. הוא השתתף בוועידה הראשונה של "פועלי ציון" הפולניים בדצמבר 1905, ולפי עדותו של נ. ניר היה בן-גוריון ציר הסניף בפלונסק². אך קשה להניח שוועידה זאת הייתה מגעו הראשון עם התנועה. גם דב"ג, שש- אלתיו על זמן הצטרפותו ל"פועלי ציון", לא יכול להשיב תשובה ודאית. הוא חזר על סיפורו שסי- פר בהודמנויות שונות על יסוד "פועלי ציון" בפלונסק. באחד הימים בא לפלונסק בונדאי, שמואליק מנובי-דבור, והקים שם סניף של "בונד". משהגיעה השמועה אל דוד בן-גוריון אץ לפלונסק והקהיל אסיפה רבה בבית-הכנסת. באו² בקובץ "אידישער ארכטער פנקס" עמ' 124, בעריכת י. זרובבל, וארשה 192.

המכתבים

פלונסק י"ט סיון תרס"ד

אחי שמואל

... מה היה בלבי בעת היפרדנו — שער בעצמך... הרבה הרבה מאוד היה לי אז לאמר לך, ואף מלה אחת לא יכולתי לבטא... אודות זה לא נחוץ לדבר. הלא גם אתה נפרדת...

בהעלם המסע (הרכבת — המ') מעינינו שבנו הביתה, כל אחד הלך ל"מחוז חפצו". צ. א. מ. האחים קובלסקי ובוגטו הלכו לצייר, ואנוכי — למעוני. שם הרגשתי את עצמי כל כך גלמוד כאילו נשארתי על אי בודד ושמים... בכדי להטריד את עצמי החלתי לקרוא, לחשב — ולא עלה בידי, כי הפעם התגבר לבי על רצוני. עליתי לקרובי, אולי שם, אמרתי, בין אנשים וילדים יעזבני רגש בדידותי — אבל גם שם לא הייתי. אז שבתי עוד הפעם למעוני וכתבתי מכתב לאחיי אודותיך. אז נזכרתי כי אין לי כסף על מארקא (בול-דואר — המ'). בחשבי איך אוכל לשלח את המכתב ליצחק, הופיעה מחשבה במוחי: להיות בעצמי השליח... הדבר הזה ישר בעיני: כי בזה מצאתי תחבולה לגרש את הדבר מלבי. אמרתי ועשיתי. מא. ש. י. לויטי כסף. — — — בעשירית בערב באתי לפלונסק. — — —

ביום הראשון לחג ערכה אגודת "עזרא" אסיפה. אנוכי הייתי הנואם היחיד. דיברתי על ערך חג השבועות ומתן-התורה ויחסם לקיום עמנו והציונות וגם ביררתי את דבר "בחירת-ישראל". התזכור את שאלת שפינוזה על הבחירה הזאת? לפי ביאורי, שנתתי אנוכי לבחירה הזאת, אין כל יסוד לשאלתו. ובאמת שגה שפינוזה בדבר הזה. הוא חשב, כי המובן של "אתה בחרתנו" הוא, כי ה' חפץ רק באושר העם העברי, בזכרו את בריתו לאברהם, יצחק ויעקב. ולכן נתן רק להם את תורתו. על זה שואל שפינוזה, בצדק, איך אפשר להניח כי אלהים, השלמות המוחלטת, יבקש רק את טובת עם אחד, ורק להם יגלה את חוקיו הנצחיים. מזה הוא, שפינוזה, מוציא, כי לחוקי תורת משה אין ערך כללי, נצחי, כי אם ערך חלקי, בעד עם אחד, כי הנם קובץ חוקים מדיניים, חברתיים וכלכליים המתאימים רק לעם העברי והנצרכים לקיומו; וזהו דבר "בחירת-ישראל", לפי שפינוזה. הספר "שפינוזה" אינו עתה נגד עיני, והנני כותב זאת על פי הזכרון לבד. לפי דעתי מוטלת הבחירה הזאת לא בחפץ אלהים, כי אם בטבע העם העברי. על פי כשרונו הטבעי, היה יכול, ורק הוא, לקיים בתחילה בעצמו את האידיאלים הנצחיים הצפונים בתורת משה, ואחר להפיצם בין כל העולם. הדבר הזה לא היה מוכרח כי אם אפשר. לזה היו דרושים שני תנאים עיקריים: רצון העם והתפתחותו החפשית. לו התפתח העם באופן חפשי בארצו, בלי שעבוד חומרי ורוחני, ולו נוסף לזה העיקר: הרצון החפשי והכביר של העם, כי אז יצא הדבר הזה לפועל בשלמות. — — — ולזאת שואפת הציונות.

ביום ח' סיון בשתיים-עשרה שבת לורשו. באתי שמה בשמינית לפנות-ערב. אז כבר מצאתי שם את א. י. שפרלינג. בהחלו לדבר עמי הכרתי שיש לו איזה סוד כמוס, אשר יחפוץ לגלות לי, אבל לא יוכל להחליט בלבו. "הבטיחני שלא תגלה לכל איש! אבל לא...!" בדברים כאלה החל לדבר אלי. וכן פעמים אחדות, עד אשר בסוף אמר לי, כי בעוד שבוע הוא נוסע לניו-יורק... אם ביום הששי הזה אסע לפלונסק, וידעת כי נסיעתי מוחלטת... את משרתו בבית-הספר הבטיח למסור לי.

בשובי לורשו הגיעו לי ימים רעים. חדלתי מאכול בבית מ. כי מצבו הורע מאד. כל תקוה להשיג שיעורים לא היתה לי. כל היום התכלכלתי בלחם לבד. לכתוב זאת לאבי לא חפצתי, שלא להדאיב את לבו. גם לדרוש ממנו כסף לא רציתי, ולכן הייתי מוכרח להוציא ביום משבע עד עשר קופיקה *... אבל גם על הוצאות כאלה הספיק לי כספי רק על שני שבועות. — — —

עברו ימים אחדים. מצבי הורע עוד יותר. לזה נוסקה דאגה אודותיך. מכתב לא בא. בלילות חלמתי שתפשוך ומובילים אותך בכבלים לפלונסק. ולא רק בלילות. גם ביום באו מחשבות גוראות אודותיך במוחי. כל היום רק צפיתי למכתבך. — — —
באתי לבית-הספר ומצאתי שם את סקאלה. אני, אמר לי, חשבתי בעת ששפרלינג נסע הביתה לבלי לקחת כלל מורה אחר על מקומו, כי העת רעה מאד. אבל אומר לך — בלי שפת-חנף, כי ישרת בעיני מאד, כי הכרת פניך ענתה בך, שהנך איש ישר, וגם מדברייך עמי ראיתי שהנך מוכשר.

הקיצור, נתקבלתי (במכתבי הבא אכתב הכל בפרוטרוט). אחרי כלותי ללמד, בשנית, אמרתי לו שהנני חפץ לנסוע לביתי להביא *хорошее поведение* ** הוא הסכים לי, ונתן לי שני רובלים על הוצאות. בחצי הששית נסעתי מורשו ואמת באתי הנה.

* מטבע רוסי, רובל — מאה קופיקות.

** "התנהגות טובה" — כלומר תעודת ישר. (המ')

היום בבוקר הוצאתי את התעודה, ובמוצאי שבת אשוב לורשו. — — —
 ממצבי הנני שבע-רצון מאד. אוכל לאמר, שהנני מאושר, יען כי הנני עומד כבר כולי
 ברשות עצמי. בין בחומר ובין ברוח. את מטרתני הלא תדע. ממנה לא אזון. בשנה הזאת
 לא אעמוד למבחן, תחת זה הנני בטוח שבשנה הבאה אקובל.
 את נדרי, שנדרתי זה כבר, להינזר מבשר בעמדי ברשות עצמי — הנני מקיים. כל דבר
 חי לא בא לפי יותר משני שבועות. אל תחשוב, כי מחוסר-כסף עשיתי זאת עד היום;
 גם בהיותי פה לפני החג ובחג לא אכלתי בשר, והנני בטוח שגם להבא לא אוכל. — — —

ורשו, א' תמוז ז' לקונגרסים

... מכל המתעדים לבית-הספר של וולברג ממכירי לא יעמוד השנה הזאת לבחינה
 אף אחד. — — — ולכן, או כי אלמד בחורף את המלאכה, או כי אגמור על שש מחלקות
 בית-ספר עירוני, או חמש מחלקות מבית-ספר ריאלי — אחרון אחרון כבד. — — —
 את בקשתך לכתוב לך מכתבים מפורטים בכל שבוע — אמלא בחפץ-לבב אף על פי
 שלא תוכל לשלם לי כגמולי. אבל אל תדמה, שהנני עושה זאת לטובתך... פשוט, אינני
 כותב היום מאומה עברית, גם בספר-יומי אינני כותב עוד כמעט כלום, מלבד איזו רשימות
 צנומות, ורק בזה יש לי הזדמנות אחת לשנן את השפה. — — —
 אתמול קניתי לי את שירי ביאליק והנני מתפעל מהם. ביחוד פועלים עלי שירי-אהבתו
 המצויינים המעוררים בקרבי זכרונות עצובים נשכחים... כן! יפות הנה השושנים הפוריות
 בכרי-אביב, אבל מה נוגה מראה השושנים הצחורות הצצות על גל-הקבר שתחתו קבור
 ילד-אלוה נצמת באבו... שמואל! מה השתוקקתי תמיד לשפוך לפני איש את כל לבי —
 אבל איזה כוח טמיר עצרני מזה וסתם את פי... הפעם אינני יכול לעצור ברגשותי
 וזכרונותי, שנתעוררו או מעצמם או על-ידי דבריך ודברי שלמה (כי הנני מתאמץ תמיד
 לשכחם מלבי). כן, אהבתי, את זאת תדע, אבל לא תדע איך... הנני שונא היום מליצות,
 ובכל-זאת אני אומר לך, כי כהתגעשות הר-שריפה היתה אש-אהבתי סוערת בלבי...
 כל שירי אשר עשיתי, היו רק צל עשנה...

עוד ילד הייתי, כבן שתיים-עשרה, וכבר אהבתי... זה היה בלמדי אתה יחד בבית-הספר-
 לממשלה... רכה היתה או אהבתי כנצני ראשית-האביב, ותגדל במשך העת ותתלקח
 כשלהבה — ובקיץ העבר נודע לי כי היא אוהבת אותי... (בת-צחוק של לעג מרחפת,
 כמדומני, עתה על שפתיך, אבל טעית...) נדמה לי, כי עליתי השמימה... ובאמת היתה
 לי אז "מקור חיים, משאת נפש ואמונה, מעין חיי ונפש-נפשי". ופתאום — החלתי לפון
 (להסתפק) באהבתי... "האם באמת הנני אוהב"? — השאלה הזאת לא נתנה לי מנוח כל
 הלילות. בינתיים, היו עוד עתים כאלה, שלא יכולתי להאמין כלל שיש מקום בנפשי לשאלה
 נבערה כזאת... כל-כך היתה אהבתי עוד חזקה. אולם לאט-לאט באתי לידי הכרה כי
 אינני אוהב אותה... בלבי הוספתי להרגיש רגש אהבה חזק, אבל לא לה. (ועד היום
 אינני יודע, אם חדלתי מאהבה, או כי לא אהבתי אותה כלל...) זה היה באמצע החורף.
 מאושר אין קץ הייתי עד העת ההיא, ואומלל — אחר זה... לבי כל-כך הכני, הנוחם על
 כך הציק לי, עד אשר לפעמים ישבתי ליל תמים במיטתי... ובכיתי... לא יכולתי עוד
 להיות בפלונסק. וזאת היתה אחת הסיבות שהמריצוני לנסוע על הקיץ לוארשה. כמו
 שבתחילת החורף היתה האהבה הסבר להישאר בפלונסק (כי עוד בראשית הסתו חשבתי
 לנסוע מפלונסק, ולולא האהבה אין ספק שלא הייתי נשאר בעיר, שכל-כך היתה לי לזרא...)

אך כל זה שייך ל"עבר", שעבר בלי שוב. יש אשר גם היום יברק ברק האהבה בלבי, שביב יתלקח ויתלהט, ביחוד בעת שהנני בודד ונוכר נשכחות... אבל כרגע יעבור... האם התקשה לבי, התאבן? מי ימצא חידת הנפש... הוי, כבד לבי עתה כנטל החול... יהי די!

ב' תמוז בבוקר

"הבוקר חכם מהערב" אומר, בצדק, הפתגם הרוסי, הנני נזכר זה עתה את אשר כתבתי פה אמש, והנני שוחק על עצמי. איזה סגנון סנטימנטלי מגוחך!... חשבתי אמנם להחיל את כל המכתב מחדש, אבל הנני מתעצל וגם העת לא תרשני.

אמנם איש גלבב לבו אך שמח	וימי העתיד הן לנו יצלחו,
על ימים עברו לא ישא כל נהי;	לשוב ולחקן את אשר העוינו.
ובדרך החיים עוד יחליף כוח,	כן, גם אנחנו, אח אהוב ורע,
לרוץ הלאה, הלאה, ויהי מה יהי!	מול העתיד ההולך נצהיל פנינו,
ימים אם ספו הן עמם לקחו.	על ברכי התקוה עתה נשתעשע
גם משנה ואולת בנוער עשינו.	כי אך טוב, אך נשגב תביא אלינו.

כן, העתיד ההולך, בו הנני מאמין! הוא מצטייר בדמיוני כה יפה, מזהיר! חלומות גדולים ונשגבים. הנני חולם על דבר עבודתי בעתיד (לא בעד נפשי...) ובחלומות כאלה אני מאמין. אך את זה אספר לך בפרטות בהתראותנו.

עוד דבר: — בעת האחרונה לא תרפני המחשבה כי יש לי כשרון פילוסופי גדל... הנך צוחק, אבל כן הוא! נדמה לי, כי אהיה פילוסוף מצויין בעתיד... אינני קורא בימים האלה מאומה, ובכל-זאת לא תיתנה לי מחשבות פילוסופיות מנוח (ב"פילוסופיה" הנני מתכוון לא למושג מיטפיסי, כי אם למובן עיוני-רוחני...)

הרבה, הרבה ביקשתי אם יש לי כשרון, ולמה. בתחילה עסקתי בסיפורים, אבל מהר נוכחתי כי לזה אין לי כל כשרון. בקיץ העבר החלתי "להשתרר". בזה היתה גם יד האהבה... אבל בקורתך הקשה על שירי הספיקה לעקור בעוד עת את שגיאתי, לפני הישרשה בלבי. והנה היום — גם זה הבל ורעות רוח.

ט"ו תמוז ז' לקונגרסים

שמואל יקירי,

... אודותי אוכל להודיעך כי הנני שבע-רצון ממצבי כעת. מצבי החומרי מבוסס, אף כי אינני מרויח הרבה, רק 14 רובל לחודש (בעוד שני תודשים ואולי עוד מקודם אשיג 20 רובלים). מורים יש לי שנים: אחד לרוסית ומתמטיקה, המלמדני שעה וחצי בכל יום ויום. זה הוא מורי הקודם לודויג וירטשנטין (עיין אודותיו ב"הצופה" מס. 438 מהיום). והשני — לפסיקה; הוא מלמדני שעה אחת בכל שני ימים. זהו קרול, מי שהיה תלמיד בית-ספרו של וולברג והוצא בשביל קחתו חלק בלויית הסטודנט*

פה בוארשו יפתח בשנה הזאת עוד בית-ספר טכני תיכוני אחד. ואולי אנכס בו עוד בקיץ הזה. ואם לא — בחודש מאי שנת 1905 הנני נמנה בין תלמידי האסכולה הטכנית של וולברג. בזה הנני בטוח.

* הלויית אנשים שהיו מעורבים בפעולת מחתרת היו משמשות הודמנות להפגנות נגד המשטר. (המ')

על דבר מה שהנני חושב לעשות בעתיד, אחרי גמרי את חוק לימודי בבית-ספר גבוה — יש לי לכתוב לך הרבה. באחד ממכתבי הבאים אכתוב לך.

היום הנני גר יחד את יעקב בוגטו ידידי, בחדרי הקודם. לו באת היום לחדרי — כי אז אל-נכון לא הכרתו! שתי מיטות-ברזל משני עברי החלון, שולחן עם הספרים מסודרים היטב, אחרי המיטה, ספסל בכלי זכוכית וחרס, ומכונות-בישול וקומקומים מנוקים ומזהירים אצל הקיר האחורון. הקיר מקושט בתמונות וציורים, הרצפה מכובדת תמיד והכל מצוחצח ונקי. פשוט, תענוג. שכר-הדירה עולה היום 7 רובלים לחודש. על אוכל הנני מוציא 2,50 רובלים בשבוע. בכלל לא רע לי.

רק נפשי איננה שלוה. אינני יודע מדוע לפעמים הנני כה עצוב, כה עגום והנני מרגיש איזה חסרון עמוק, גדול ורב בלבי... געגועים עזים יש לי לאיזה דבר, שאינני יודע מהו... מה נשמע בלונדון על דבר מחלת הרצל ואוגנדה, שתי הפורענויות של הציוניות?

וארשה ד' אב ז' לקונגרסים

אחי!

קשה, כמעט אי-אפשר, לשבת היום ולכתוב על ענינים אחרים, ולו גם היותר קרובים ללב. האסון (מות הרצל — המ') הוא כה גדול ורב, הולך וחזק בה במידה שיושן, נחרת כה עמוק בלב חדרי לבנו ותאי מוחנו, עד שאי-אפשר להסיח-דעת ממנו ולשכוח אותו כל עת ידועה למען התמסר בכל החושים לענין אחר... לא ישמע הבכי ולא תצלנה האנחות — ובכל זאת לא תשמע הנפש ולא תציית לדברי השכל הצודקים והיא נכאה ומקוננת...

נתימתו תקוותנו, חלומותינו! מחוללם ומטפחם — מת, הוטל כבר בקבר האפל ויכוסה ברגבי עפר! הוי מחשבת-תופת איומה! קר וחושך מסביב, אין שפעת אור התקוה, אין עתרת החלומות — לא! השמש איננו, אבל אורו עוד זורח! לא מתו ונקברו עם האיש הדגול סגולותיו הרבות, היקרות! צרר האיש הזה את כל מכמני נפשו הנפלאה וישם — לא רק בקופות, אוצרות והסתדרויות — מוסדות מתים הם — אך ברוחנו הנצחי! נצני התחיה הרעננים, שזרע זה בלשד עצמותיו בלבותינו, לא יכלו נצח; שביבי שלהבת אהבתו לעם-עולם אומלל, לארץ יפה אלמנה, שהצית האיש הזה ברוחנו, בדמנו, לא יכבו, לא! תמיד תנוח מחשבתו הנעלה במוחנו, התשוקה הכבירה לעבודת התחיה, שהאציל עלינו בעל-רצון האלים, תהמה בקרבנו עד כלותנו את העבודה הגדולה, שלה הקריב המנהיג גדול את חייו הנישאים.

אחי! לפני זה לא ידענו כל כך מה שיש לנו, כמו שהננו יודעים עתה את החסר... כה גדולה האבידה כרוב צרות עם אומלל כעמנו. לא יקום עוד איש נפלא כזה המאחד בקרבו את גבורת המכבי עם מזימות דוד, אומץ-לב רבי עקיבא, המת ב"אחד", וענוות הלל, את יופי רבי יהודה הנשיא ואהבת-אש של רבי יהודה הלוי. רק פעם במשך אלפי שנים יוולד איש-פלאים כזה. כגדול הים — גודל אבידתנו... ובכל זאת הנני היום, יותר מתמיד, מאמין ובטוח בנצחוננו. ברור לי כי יש יום — והוא לא רחוק — ושכנו לארץ הנפלאה, אל ארץ השירה והאמת, ארץ הפרחים וחזיונות החזוים. שם נחזה שמים נפלאים מבהיקים בנגוהות תכלת ברה, שם נקשיב המית גלי נהר קודש, אשר באזונו שמע לפנינו את שירת הרועים והאהבה התמה והקוסמת. ושם יקום לנו משורר-אל ושר שירה נשגבה, נערצה אשר תרעיש את כל מיתרי לבנו על דבר עם קטן-גדול שקם לתחיה ועל דבר הגבור-הלוחם הגדול שהעיר בכוחו הרב שוכני-קבר מתרדמת-צלמות.

ציון! עוד תיפּי, תפּרחי, עוד תשובי תראי את בניך בני־חורין חיים היי־אור וחופש.
 מזהירים ויפּים הם מראות העתיד...
 ושל ההווה? ...

פלונסק, י' אב ז' לקונגרסים

אחי!

שלשום בערב באתי הנה. והנה אתמול עוד התענגתי מעט, אבל היום הנני מרגיש כבר שממון רב כזה שבודאי הרגשת גם אתה פה לפני נסעך, אבל מסופקני מאד אם עוד תזכור, כי הלא היום היתה עיר־מולדתנו בעיניך רק למקום־מושב אהובי לך, עצם־געגועיך; ושכחת כלל על דבר התרדמה המשממת הנסוכה פה על החיים והאנשים, על דבר יחידות־הגון (המונטוניות — המ') המיגעת את הנפש והמות, פשוט על דבר הריקנות דפה.

הנני יודע מה עמוק הוא רגש־הבדידות ומה מר הוא, בכל זאת עוד מרחק רב בינו ובין רגש־השממון היבש והמדכא. אף כי לא נעים הוא הרגש הראשון, בכל זאת הוא רענן ומעורר את כל כוחות הנפש, מועזע את כל נימי הלב, אבל האחרון הוא מישן ומלאה את הנפש, מוצץ את לשד־העלומים ונוטע אפטיה גמורה בלב האיש ומוחו. אינני מרבה לכתוב לך הפעם, כי איזה "מרה שחורה" שורה עלי היום. אינני יודע בעצמי את סיבתה.

פלונסק, י"ח תשרי ח' לקונגרסים

אחי!

... כעת — אודותי, והפעם אמוד לך מדה כנגד מדה: — מכתבך ציערני הרבה וגם מכתבי אולי יצער אותך. "מלי ירמזון" לבית־ספרי...

כידוע לך אין בבה"ס הטכני כל הגבלות בעד היהודים. על יסוד זה נתקבלו בכל השנים יותר מחמשים אחוזים של תלמידים עבריים, אחרי כי בית־הספר הזה מתכלכל רק מכסף יהודי. בשנה הזאת נשתנו קצת תוצאות חוסר־ההגבלה: ממאה ועשרים עבריים שעמדו בנסיון (עומדים לבחינה היו, כמוכן, שבעתים) לא נתקבל אף אחד... — — —
 אין כל ספק בדבר, שאם גם יוטב, יקובלו בעלי־תעודה במידה זעומה מאד, ובלי כל תפונה יבוכרו אלה שעמדו עוד בשנה הזאת בנסיון. הנה כן חלפו, אפסו כל תקוותי, וחלומותי המזהירים כעשן כלה וכצל עובר...

ובטחון גדול מבטחוני להכנס בבה"ס לא ידעה גם הודאות... ועתה עמדה לפני השאלה הידועה לנו: — מה לעשות? ...

לעת־עתה הנני חושב להמשיך את התעודותי ולנסות את הצלחתי עוד בשנה הבאה, והיה אם לא אתקבל... אינני יודע מה לעשות...

מכל המון ההצעות והמחשבות שעלו כבר על לבי, הקרובה לצאת לפועל היא — הנסיעה לארץ־ישראל, ולו רק מטעם חומרי: באחת ארצות אירופה לא אוכל להתפרנס או לבלוי לבקש ולקבל תמיכה, שלא אעשה בכל אופן; בארץ החדשה * אצטרך או לעבוד או לסחור. הדבר האחרון הוא פשוט אי־אפשרי, כי אינני מסוגל כלל לזה ואינני יכול לנשוא את

* בארצות הכרית (המ').

המסחר. ולהעשות לפועל למען הרויח על צרכי ולהתלמד בעצמי בעיתות הפנאי — אוכל גם פה בורשו הרבה יותר מאשר שם. אבל להישאר פה הלא אי-אפשר. אולם עוד די עת לחשוב אודות זה. בכל-אופן הנני תאב מאד לשמוע את דעתך אודות זה. ועליך לדעת, כי אם גם אהיה צריך להיות שנים רבות מורה, גם אז אובה להיות בארץ-ישראל, מה שלא אעשה במקום אחר בכל מחיר. — — —

ורשו, כ"ה מרחשון ה' לקונגרסים

שמואל אחי !

... זה כשלושה חדשים העתקתי את מעוני לרחוב הפרנציסקני, לא הרחק מבית-ספרי וממורי, בבית איש אינטליגנטי, שמדברים שם פולנית. לבעל הבית שתי בנות, המבקרות בגימנסיון. הצעירה שבהן היא סימפטיט מאד. תמה, שובבה וטבעית בלי כל קורטוב עשוי ומלאכותיות, שכה קשה למצא בבנות-דורנו. והאמת אגיד לך, שלפעמים יש לי קצת חולשה אליה. זהו על פי הרוב בעת שהנני בודד, והכל סביבי זר וקר ודומם, בלבי יסוך יגון, וגעגועים אלמים מלחשים באזני רמזי-סודות נעלמים, ואז אנוכי מרגיש בלבי רגש אהבה כה כביר, חזק כסופת-סתיו, והנני עורג ושואף, וגם יש אשר אובה אז לבכות בחיקה ולצקת אל תוך נפשה את כל געגועי ושאיפותי הבלתי ידועים לי לעצמי. אבל הרגש הזה לא יתמיד בקרבי. ישנם מומנטים כאלה בחיי נפשי שאני בעצמי שוחק על רגשותי ... נשארתי בבית-ספרו של סקאלה במשכורת עשרים רובלים לחדש. שכר-הדירה עולה לי בשני רובלים-וחצי לחדש, אכלי והשאר — כארבעה-עשר, ולולא הייתי חייב כיום כעשרים רובל, כי אז הייתי יכול גם לחסוך ליום רע. המורה יש לי עוד הראשון, שהנהו היום סטודנט האוניברסיטה במחלקת הפיסיקה-מתמטיקה. הוא נותן לי לקח בכל יום, שעה-וחצי, מלבד היום הראשון לשבוע. הוא מלמדני השבון ורוסית.

כאשר כתבתי לך במכתבי הקודם, כמעט שאבדה כל תקוה להכנס לב"ס של וולברג. הנני חושב להכין את עצמי לפוליטכניקום הווארשוי ... זהו כמו שאומרים : אם לא אצליח להיות חוטב-עצים, והייתי ... למיניסטר ... אבל אל תלעג לחלומי החדש. אמנם גם אנכי אינני בוטח ומאמין בו, בכל-זאת יש אשר אצליח. מורי אמר לי, כי במשך של שתי שנים אוכל לעבור את הקורס המתמטי הבינוני והגבוה. זהו יותר מאשר דרוש לפוליטכניקום. עיקר הקושי מוטל בשפה הרוסית, שצריך לדעתה על בוריה ממש. — — — אבל איך שיפול דבר-עתידי, לא אואש מהשגת השכלה גבוהה, פילוסופית וטבעית. כעת הנני עוסק רק במתמטיקה, בשפה הרוסית ובקריאה מדעית.

בימים האלה הנני קורא את תולדות הקולטורה של ליפרט. זה לא כבר קראתי "הגוף והרוח" (פסיכולוגיה פיזיולוגית), תורת-ההגיון, פויסט של גתה וחזיונות שקספיר. גם את טולסטוי (חיבוריו הבקרתיים והפילוסופיים) קראתי. ביחוד לקחה את לבי תולדות הקולטורה. לפני החגים נקראתי לקחת חלק ביסוד אגודה להפצת הציוניות. בראש-השנה היתה האסיפה הראשונה, ואז נבחר ועד לחבר את הפרוגרמה ולנהל את האגודה. כל חברי הועד שנבחרו הם אנשים משכילים המבינים את הציונות על בוריה ; ארבעה מהם (ובניהם אנכי) — ציוני-ציון, ושלושה ארציים (טריטוריאליסטים — המ').

אחרי ראש-השנה התאסף הועד בחדרי מהשעה התשיעית בערב עד הששית בבוקר

והיבר את התכנית, שנתקבלה ברוב דעות באסיפת האגודה. על פיה היתה אגודתנו, ששם "הרצל" נקרא עליה, לאגודה פלשתינאית (ציוני-ציון) קולטורית-מדינית. מטרותיה היו: להפיץ את רעיון הציוניות ולהרחיב את הדיבור העברי. לזה החלטנו לייסד בית-העקד (ספריה—המ'). מיד נקבצו מאות-ספרים אחדות מאת החברים, והועד התחיל עובד בעצמה. בסוכות אמרנו לערוך קונצרט, והכנסתו תוקדש לטובת בית-העקד. חבר אחד, שהוא סופר בשפה הפולנית ומודע קרוב לפשיבישבסקי, הסופר המפורסם, הבטיח להשתדל על דבר רשיון הרשות.

אולם בשובי לורשו אחר הסוכות הודיעני הועד, כי החברים הארציים (הטריטוריאליסטים—המ') דורשים לשנות את "הסעיף הפלשתינאי" שבתכנית. הפלשתינאים התנגדו לזה, והחבילה נתפרדה, למרות כל עמלנו הרב. ובקראנו את החברים הציונים—ולא באו; קראנו שנית ושלישית—ולשוא, וכל דבר האגודה גו כקצף על פני המים. בכלל, פה בורשו יד הארציים על העליונה. דעתם מתפשטת יותר ויותר בין שדרות הציונים דפה. מבית עסוקים פה הציונים במלחמת-דעות, בזולל כלפי חבריהם המתנגדים, ומחוץ אין כל עבודה. הדור הצעיר עוזב את עמו וכל בעל נפש צמאת-חופש, מלאת עצמת-עלומים מרים את דגל הדימוקרטים* ונלחם בעד אחרים, ולפעמים גם נגד עמו... ומחשבות נוגות, מרות, עולות לפעמים על הלב בדבר עתידות הציוניות ועמנו... הפקפוקים והספיקות מוצצים את הדם הרוחז ומרעילים את העצמה ויש גם אשר יטעו לפעמים יאוש קר, נורא כמות בנפש... אחי! אולי יש שתוכל להשיב לי את האמונה התמה, העוזה והבלתי פגומה בכל הרהור של ספק ומחשבת יאוש!... המציאות המרה, האכזריה לא די שאיננה נותנת לנו כלום בהווה, עוד תאמר לגזול את תקות-נחומינו בעתיד. — — —

ורשו, ו' טבת, ח' לקונגרסים

אחי!

... קרוב לודאי שגם יצחק קואשני וליפא יסעו לארץ, הראשון עוד בחורף, והשני בקיץ. גם שלמה לבקוביץ אומר לנסוע בקיץ לא". לו היתה לי אפשרות, כלומר דמי-הנסיעה, כי אז נסעתי גם אני עוד בחורף הזה. אבל בקיץ, אם לא אכנס לביה"ס הטכני, מה שכמעט ברור בעיני, אסע אל נכון לארץ-ישראל.

ואל תדמה כי מפני איזה בולמוס הבא מתוך חיקוי או התלהבות-פתאום אני אומר לך זה. במכתבי השני אכתוב לך את נימוקי, שעלו לי אחרי כל מחשבותי. כבר רמזתי עליהם במכתבי הגלוי שכתבתי לך היום על פי כתובת פייביל קואשני. — — —

אם עודך נאמן למטרה שהצבת לך: להיות עובד-אדמה באי—אין לך, לפי דעתי, "לסובב בשוקים ובחוצות ולבקש מאין יבוא עזרך"—כי לא בניו-יורק תמצא את מבוקשך. גם אם תיכנס לביה"ס לעבודת האדמה, שכתבת במכתבך האחרון ליצחק, לא תצא לך מזה תועלת רבה, כי ידיעותיך שתוציא מבית-הספר ההוא לא תצלחנה בארץ-ישראל שתנאי-מקומה שונים שינוי גמור מתנאי מקום הקולוניות באמריקה, שבה"ס שלך מכין בעדן אכרים מלומדים ומנוסים.

* בפי העם, כל אלה שלחמו לשינוי המשטר ברוסיה, וביחוד הסוציאליסטים (המ').

אם תקדיש שלוש שנים בא"י ללמוד את עבודת-האדמה — תמצא יותר חיל למטרתך העיקרית. — — —

— איך לבוא ארצה-ישראל? על השאלה אינני יכול אנוכי לענותך. אולם, כמדומני, שאתה תמצא תירוץ על השאלה הזאת — אם תרצה... בקיץ הבא אני נוסע אל-נכון ארצה ישראל, אולי נתראה שם שלשתנו בקרוב.

י. טבת ורשו

אחי הגדול,

... אחרי כל מעיני ומחשבותי באתי לידי החלטה אחת, כי לכל צעירינו המבקשים פתרון רציני לחייהם והתפצים להביא עזרה ממשית לעמם האומלל הקרב לכליון נורא!!! — אין להם דרך אחרת מהעליה לארץ-אבות ולהקדיש שם את חייהם לעבודת התחיה! קרבנות-אדם דורשת מאתנו התחיה, ואם לא אנחנו, הצעירים הכואבים על שבר עמם, נחיש להקריב את נפשנו, כי אז אבדנו!

אל נרמה את עצמנו במליצות ריקות! מצבנו כה איום, כה נורא! תקופתנו היא התקופה היותר מסוכנת בכל דברי ימינו! פה בגולה, אין מה לעשות לנו, הצעירים. בעל כרחנו יסחפנו הזרם הכללי, ואם לא שם, בציון, נעבוד במסירות-נפש, כי אז נאבד!

ורשו, ט"ז שבט ה' לקונגרסים

אחי!

לא עניתך עד היום, כי כמעט מעת שקיבלתי את מכתבך הייתי חולה עד הימים האחרונים: "לבי עלי דוי" ממש. הרופא ציווני להינפש כשבועים מעבודתי בבית-הספר ולימוד, ולכן נסעתי זה כשבועים פלונסקה ובליתי שם עשרה ימים, וזה שלושה ימים שבתי לוארשו.

ואמנם בביתי לא רק נחתי מעמלי והחלפתי כוח, כי גם הרבה מרץ ואמונה שאבתי בעיר-מולדתי. התעוררות-הרוחות התעצמה שם בעת האחרונה, ובפרט בין צעירינו. אגודת "עזרא" קמה מחורבנה והיא עובדת היום באנרגיה. יהושע ברודר, מזכירה, מקדיש לה את עתותיו, עטו ופיו. ליפא טויב עובד הרבה לטובת הפצת העתונות והספרות, מגדיל את בית-העקר ועומד לייסד בית-מקרא לעתוננים וספרים עבריים. צעירים אחדים מתעתדים ברצינות לנסוע א"י, ובכלל קיבלה ארץ-ישראל צורת דבר חי בעיניהם תחת אשר עד כה היתה בעיניהם אידיאל מופשט וענין של עתיד רחוק.

גם בין הדור הזקן ניכרים אותות-חיים ועבודה. בכלל הולידה נסיעתו של שלמה (שלמה צמח — המ'), וביחוד מכתבו שנתקבל ממנו מראשון-לציון, תסיסה עצומה בין בני-צעירנו; שלמה היה לגבור היום, וכולם בלי יוצא-מן-הכלל, מלבד אולי א. ז. וסיעתו, מקלסים ומנשאים אותו על אהבתו הגלהבה לעמו וגבורתו העצומה. כן, יש קונה עולמו בשעה אחת... כי גם כל מתנגדיו ושונאיו, כביכול, ואלה שהאשימו אותו ואת שנינו ב"אריסטוקרטיזם", השלימו אתו ומפארים ומהללים אותו. — — —

הטריטוריאליזם הולכת ויורדת. מחזיקיה מתמעטים ופוחתים, וגם לשארית מאמיניה אבדה האמונה החזקה הקודמת, שכל כך עזרה להם להפיץ את דעותיהם. הציונים הפלישתנאים, שהיו כמעט ישנים עד הימים האחרונים, התעוררו ועורכים מלחמה באנרגיה רבה נגד הארציות (הטריטוריאליזם — המ'). אין כל ספק בעיני כי בקונגרס הבא תהיה

תבוסת הארציים שלמה. תחת זה תתקבלנה בודאי בקונגרס החלטות בנוגע לעבודת הישוב בארץ-ישראל, כדרישת אוסישקין ומפלגתו*.

במכתבי הקודם הבטחתי לכתוב לך את דעתי על דבר ישוב ארץ-ישראל הצעירים. הדבר הזה דורש מקום ועת הרבה. ולדאבוני הגדול הנני טרוד מאד בימים האלה, מיום שובי מפלונסק עד היום. ולכן הנני שולח לך את המחברת "הפרוגרמה הציונית שלנו" מאת אוסישקין, שחלק אחד מדעתי (על דבר הצורך להחל תיכף ברכישת אדמות ארץ-ישראל) מובע בה. עוד יש לי להוסיף על דבר הצורך הגדול להקים בארץ-ישראל בסיס לאומי חזק של צעירים המוכנים להקדיש וגם להקריב את כל חייהם לעבודת-התחיה, עוד לפני התקבל הזכויות המקוות מאת השולטן—אבל אין עתי מספקת, והריני מניח זאת לפעם אחרת. — — —

אודות עצמי איני יודע מאומה. מאן דאמרי, כי בשנה הזאת תקל הכניסה לבתי-הספר, ואחרים — את ההיפך.

ורשו, א' אדר א', ח' לקונגרסים

שמואל אחי

... בריאותי הורעה בימים האחרונים, והנני מוכרח לפסק מעבודתי בחדרו של סקאלה. עוד אינני יודע אם אסע הביתה או אשאר עוד בורשו עד הקיץ ואתעסק בהוראות-שעה פרטיות. קרוב יותר כי אסע הביתה.

אודות בית-הספר הטכני עוד לא החלטתי דבר: — אם להזניחו ולנסוע מיד ארצה ישראל בקיץ או ל"התדחק" שמה בכל מאמצי כוחי. מצד אחד רואה אני את הנחיצות הגדלה לעבוד היום בארץ. עתידנו במקצוע סידור הכוחות הלאומיים הרעננים וריכוזם, ומהצד השני הנני שואף מאד להשתלם בהשכלה טכנית והנדסית — ואינני יודע במה לבחור היום. בכל-אופן לו נסעת אתה שמה כי אז התאמצתי כבר גם אנכי להגיע שמה.

ורשו, ט' אדר א', ח' לקונגרסים

אחי היקר,

... לא תוכל לשער לך את הרושם שנסיעתו* ועוד יותר מכתביו, עושים על כל הצעירים, בין "הבחורים" ובין ה"אינטליגנטים". כמדומני, שהוא הפסיק את זרם הנדידה לאמריקה וימשכהו לפלשתינה. יצחק קואשני נוסע כבר בימים האלה לא"י, גם ליפא יסע בודאי לא"י, שואל קורטו יסע לא"י, וגם יצחק אחיק, שעד כה לא חפץ גם להעלות על לבו את המחשבה על דבר הנסיעה לפלשתינה, לפני היותו באמריקה לטכנולוג, כבר מהרהר היום לנסוע לארץ השוממה...

איך שיהיה — ושלמה שלנו הוא איש-חיל!!! כדאי הוא שנזכרהו ברגשות היותר חמים, היותר עדינים... עד שנזכה להתראות אתו יחד בארץ חיינו העתידים. — — — כל בתי-הספר דפה עודם סגורים, מלבד שנים-שלושה. בית-ספרו של וולברג לא יפתח לפני הסתו הבא, ובודאי לא תהיינה בשנה הזאת בו כל בחינות. אני החלטתי להכנס מקודם לבה"ס ויעבור עלי מה. אל תחשדני כי נתחלשה בי תשוקתי

* ציוני ציון. (המ').

* של שלמה צמח. (המ').

לא"י. האמינה לי, כי לולא התקוה הזאת, לעבוד בארצנו, בתבנית גדולה, הייתי זה כבר מתפטר מהרעיון לגמור איזה בית-ספר. למען היכנס לבה"ס הנני אנוס ללמוד היום דברים כאלה שאינם מביאים לי כל תועלת, שאינם מגלים לי כל דבר חדש והמפילים עלי שעמום נורא. הנני מוכרח ללעוס ולעכל בסבלנות רבה מאכלים הטובים אולי לנער קטן. דברי ימי רוסיה, דת"אל * ברוסית וגיאוגרפיה אלמנטרית!... הלימודים האלה אינם דרושים לב"ס של וולברג לבעל תעודת-עבודה, אבל קשה מאד וכמעט אי-אפשר להתקבל בתעודה מזויפת, ובכך נשאר רק לגמור שש מחלקות גמנסיון למען התקבל למחלקה הראשונה בלי תעודה. זה דבר לא קל. ולכן בחרתי להכנס לבית-ספר טכני אחר, פרטי, הנמוך מעט מב"ס של וולברג. לבה"ס הזה נקל להכנס, אבל שם מקבלים רק עד בני 17 למחלקה הראשונה, ועד בני 19 — לשניה. ובחודש הזה ימלאו לי 18 שנים רשמיות... היום יכול אתה, כמדומני, להשתלם בלימודים, עתותך הפנויות נתרבו, דאגותיך החמריות רפו או גם חלפו כליל, ופה יש לי להגיד לך אמת מרה אחת, שקשה לי אמנם מאד להגידה בפניך, אבל מה לעשות; כפי שאני יודע אותך, יש לך כשרונות מצוינים, הרבה יותר מבינוניים, ואם תקרא ותלמד ארבע או חמש שנים, לו גם מחוץ לבית-הספר, תוכל להגיע למדרגה גבוהה. ולכן כדאי, לפי דעתי, שתדחה היום את נסיעתך לארץ-ישראל לשנים אחדות, למען תשתלם — ואחר תוכל להביא תועלת הרבה שבעתיים מאשר תביא עכשיו.

פלונסק, כ"ו אדר ב', ח' לקונגרסים

אחי שמואל!

בשבוע שעבר שבת היתה לשהות כאן עד סוף הקיץ, כי מחלתי, שכתבתי לך אודותה זה חדשים אחדים, כאב לבי, התחזקה אחרי רפוחה והרופא ציוני להפסיק לגמרי את הלימודים בחדר. בקיץ אסע בודאי לכפר לשאוף רוח צח. הנני מכין את עצמי לבחינה שתהיה או מיד אחרי הפסח, במאי, או בחודש אוגוסט. —

פלונסק, ד' אייר, ח' לקונגרסים

... שואל אתה אותי על שלומי הנפשי, — אחי! תשובה מרה, מרורה כלענה, תוכל לשמוע מפני... מלא תקוות מזהירות, בטחון בחיים ובאנשים, אמונה חזקה בנצחון האידיאל, בממשלת האמת והצדק — הייתי תמיד. לא הייתי אופטימיסט שוטה, לא השקפתי על העולם כעל גן-עדן, ועל האנשים כעל מלאכים, אבל ידעתי שהחיים הם — שדה מלחמה אשר כדאי להילחם בו, חזיון נערץ, יפה, מרומם, לא עקר כמחזה-שעשועים, אך פורה יוצר יצורים אדירים, נהדרים, עוזזים מלאי הוד וקסם... אין אני יכול לומר לך עכשו: טעיתי! הכל הבל! אך אני כשלעצמי אינני מוצא לי עוד כמעט כל ענין בחיים... לא תמיד הנני נמצא במצב-נפש כזה; אבל יש רגעים — והם רבים ותכופים — שאז הנני מוצא את כל היותי — תפלה, מיותרת, שוממה ועגומה... לשאלות "מדוע" ו"למה" יש רק פתרון אחד, יחיד ומיוחד: להסיח את הדעת מהן... ובמה?... בתענוגים? — אנחנו לא נוצרנו לזה, לא הם ינעמו לחכנו וגם... לא לנו הם... הוי אומר בעבודה. ואמנם צמא אני לעבודה, עבודה שאשקיע בה את כל נפשי, עבודה שתשלל את כל חושי, את כל מעיני,

* תרגום מרוסית; בעיקר לימוד הברית החדשה וסלאוית-כנסייתית. (המ')

שתשביח את כל רגשותי הסואנים, שתשכיחני את כל השאלות המטרידות, הארורות — אבל, איפה תמצא עבודה כזאת, איפה? שואל אני! ואת איזו אנשים? יכול אני לאמר לך בלב תמים שכל משאת-נפשי, תוכן-חיי, נשמת-אפי היא — הציונות, כלומר תחיית עמנו על אדמתנו. אבל דוקא מפני שכה נקשר כל פתיל חיי אליה יש אשר פקפוקים מרים, איזמים, יעלו על לבי, ויאוש נורא מנקר כיתוש במוח ומוצץ כעלוקה את הדם עד אשר המררה משתפכת ופולצות תאחזני... אחי! אינני מבקש מאומה מאת החיים, אינני חפץ לא תענוגים ולא השכלה, לא כבוד אף לא אהבה, על הכל הכל אותר, רק אחת אני מבקש — התקוה!!! מבקש אני את היכולת לקוות ולהאמין, ואז הנני מוכן לשאת את העבודה היותר קשה ואת העול היותר כבד! — — —

מצב הציונות בעירנו הוטב הרבה בעת האחרונה הודות לאגודתנו. נוסד פה בית-עקד עברי וז'רגוני, העומד על בסיס חזק. הכנסתו החדשית היא מעשרה עד חמשה-עשר רובלים. שכרנו לו דירה מיוחדת. הספרים מתרבים מיום ליום, וחוג הקוראים מתרחב. — גם נוסד סוף סוף ועד מרכזי, שנלחמנו בעדו לשוא לפני שתי שנים. כאשר שבתי הנה מוארשא עוררתי את השאלה הזאת, והפעם בהצלחה. עיבדתי תכנית שנתקבלה כולה... בעוד ימים אחדים אסע לערים אחדות בסביבתנו ליסד אגודות של צעירים ודוברי-עברית.

יפו ט"ז טבת תרס"ז

... וגם יש אשר מרגיש אנכי לפעמים כי בודד גלמוד הנני, בלי כל איש קרוב וחביב, באין רע מבין ומרגיש את נפשי — וגעגועים עזים בוברים יתקפוני, ואני מוציא אז את... מכתביך וקורא וקורא בצמאון, וכעין צער דוקר על-מה-שהיה ועבר בוקע ועולה ממעמקי-הלב.

כי אף על פי שחי אני פה אותם החיים הממלאים את כל דרישות טבעי הציבורי ומספקים את כל צרכי הנפשיים ושאיפותי — אבל בחיי הפרטיים חש אני לפעמים גלמודיות נפשית, מרגיש את צערה העמוק בכל נימי לבי ואיני מוצא לי בין כל המון מכירי אף אחד, או יותר נכון את האחד, ידיד-אח יקר קרוב ומקשר ברות, בנפש בלב... אם התקשרות זו אפשרית רק באביב-העלומים או מקרה הוא — אבל בשום-אופן איני יכול למצוא אף אוהב אחד, ידיד כמו שאנחנו הבינונו את המלה הזאת, שיהיה חלק מחיי, מלבי.

ושלמה* היה היחיד פה שיכולתי לדבר אתו כאל נפשי — אף כי היכולת הזאת הוגבלה והוצרה גם היא על-ידי חלוקי-הדעות העמוקים, העיקריים, שנתהוו בהשקפתנו בדבר היותר קרוב ויקר לנו — וגם אתו הייתי פה רק עת קצרה, כי הוא נסע (יותר נכון: הלך) גלילה, ואני נשארתי פה ביהודה (במושבת פתח-תקוה) בודד בין הרבה רעים וחברים... בפתח-תקוה התגוררתי מיום בואי הנה, ובשבוע הזה באתי ליפו לרגלי הקונפרנץ-של-צירים הראשון שיהיה בעוד שלושה ימים להסתדרות פועלי-ציון בארץ-ישראל. בביבילייתקה ישבתי היום וקראתי — והנה כנסיית פועלי-ציון השניה באמריקה, ובין רשימת הצירים — "פאקס" מברוקלין...

בדעה אחת, במשא-נפש אחד ובחלומות משותפים נפרדנו איש מאחיו על פרשת דרכי חיינו.

אפשר לאמר כי ילדים היינו אז עדיין... ילדים תמימים, חולמים, חוזים... ונבוא אל

תוך החיים — החיים האכזריים, הגסים, הממשיים... שלוש שנים עברו מאז — שנים של סערה ומהפכה עולמית, וגם בנפשנו אנו באה מהפכה וסערה — והיום, כמעט בעת ובעונה אחת, נוסעים אנחנו שנינו (יותר נכון: אתה נוסע ואני הולך...) לקונפרנץ של פועלי-ציון, אחד באמריקה ומשנהו בארץ-ישראל... מקרה פשוט הוא זה — ונפלא! הרבה הרבה, "חמרים שלמים", יש לי לכתוב לך ממה שראיתי והכרתי פה. הרבה מה שלא ידעתי כלל והרבה ממה שהיה לי מושג משובש ומסורס. בפעם הזאת ובמכתב אחד איני יכול למסור לך אפילו מקצת — רק ה"סך-הכל" ממה שלמדתי והכרתי במשך חמשת החדשים שאני בא"י, אוכל להגיד לך: — הציוניות היא לא אידיאל של העתיד אלא מציאות ריאלית בהווה, ההולכת ומתפתחת לעיני בהכרח טבעי. זאת היא היום הכרתי העמוקה אשר הוצאתי לא מתוך הספרים ולא בעזרת היקשים עיונים והנחות תיאורטיות אלא מתוך הסתכלות בלתי-אמצעית בחיים וחזיונותיהם. עובד אנכי בשדה, מרויח 50-60 קאפ. ליום או הולך בטל בלי עבודה... בעתותי הפנויות מעבודה אני טרוד בעבודת המפלגה. — — —